

YURIDIK JAVOBGARLIK TUSHUNCHASI, BELGILARI VA TURLARI

Bozorov Jasurbek O'ktamovich

Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti talabasi

Irnazarov Shuxrat Najmetdinovich

Ilmiy rahbar: Termiz davlat universiteti Yuridik fakulteti o'q'ituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19972583>

Annotatsiya: Mazkur maqolada yuridik javobgarlik tushunchasi, uning mazmun-mohiyati, asosiy belgilari hamda turlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Yuridik javobgarlik huquqbuzarlik sodir etilgan taqdirda davlat tomonidan vakolatli organlar orqali qo'llaniladigan majburlov chorasi sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, uning jinoyat, ma'muriy, fuqaroviy va intizomiy turlari hamda har birining o'ziga xos xususiyatlari yoritiladi. Maqolada yuridik javobgarlikning jamiyatdagi qonun ustuvorligini ta'minlash, huquqbuzarliklarning oldini olish va ijtimoiy adolatni mustahkamlashdagi roli ham tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: yuridik javobgarlik, huquqbuzarlik, davlat majburlovi, jazo, huquqiy norma, jinoyat javobgarligi, ma'muriy javobgarlik, fuqaroviy javobgarlik, intizomiy javobgarlik, huquqiy tartibot

Kirish

Jamiyatda ijtimoiy tartib va barqarorlikni ta'minlash huquqiy normalarning amal qilishi bilan chambarchas bog'liqdir. Har bir fuqaro va yuridik shaxs qonunlarga rioya etishi majburiy hisoblanadi. Biroq ayrim hollarda huquqiy normalar buzilishi, ya'ni huquqbuzarlik sodir etilishi mumkin. Bunday holatlarda davlat tomonidan huquqiy ta'sir choralarining qo'llanilishi zarur bo'ladi. Yuridik javobgarlik aynan shunday huquqiy mexanizm bo'lib, u huquqbuzarlik sodir etgan shaxslarga nisbatan qonunda belgilangan majburlov choralari qo'llashni nazarda tutadi. U nafaqat jazolash funksiyasini, balki huquqbuzarliklarning oldini olish va jamiyatda adolatni tiklash vazifasini ham bajaradi. Mazkur maqolada yuridik javobgarlikning tushunchasi, uning asosiy belgilari hamda turlari ilmiy jihatdan yoritilib, uning huquqiy tizimdagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

“Yuridik javobgarlik tushunchasi, belgilari va turlari” mavzusini yoritishda huquq nazariyasi va amaliy yuridik fanlarga oid bir qator ilmiy manbalar muhim ahamiyatga ega. Ushbu adabiyotlarda yuridik javobgarlikning nazariy asoslari, uning huquqiy tabiati, turlari hamda jamiyatdagi o'rni keng ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Avvalo, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va amaldagi qonun hujjatlari yuridik javobgarlikning asosiy huquqiy bazasini tashkil etadi. Xususan, Jinoyat kodeksi, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeks, Fuqarolik kodeksi hamda Mehnat kodeksi yuridik javobgarlikning turli shakllarini huquqiy jihatdan tartibga soladi. X.T. Odilqoriyevning “Davlat va huquq nazariyasi” darsligida yuridik javobgarlik huquqiy tizimning muhim instituti sifatida ko'rib chiqilib, uning mohiyati, belgilari va turlari ilmiy asosda yoritiladi. Muallif yuridik javobgarlikni huquqbuzarlikka nisbatan davlat majburlovi sifatida talqin qiladi. V.V. Lazarevning “Umumiy huquq nazariyasi” asarida yuridik javobgarlikning ijtimoiy zarurati, uning huquqiy tartibotni ta'minlashdagi roli hamda huquqbuzarlik bilan uzviy bog'liqligi tahlil qilinadi. Ushbu manbada javobgarlikning profilaktik (oldini oluvchi) funksiyasi alohida ta'kidlanadi. A.V. Malkoning “Huquq nazariyasi” asarida yuridik javobgarlikning amaliy jihatlari, ya'ni uni qo'llash asoslari, shartlari va vakolatli organlar faoliyati batafsil yoritilgan. Shuningdek, javobgarlikning adolat prinsipi bilan

bog'liqligi ko'rsatib beriladi. Z.M. Islomov va boshqa mahalliy olimlarning ilmiy ishlari yuridik javobgarlikning O'zbekiston huquq tizimidagi o'ziga xos xususiyatlarini ochib beradi. Ularda javobgarlikning qonuniylik, adolat va inson huquqlarini himoya qilish tamoyillari asosida amalga oshirilishi ta'kidlanadi. Umuman olganda, tahlil qilingan adabiyotlar yuridik javobgarlikni huquqiy tartibotni ta'minlovchi muhim institut sifatida ko'rsatadi hamda uning jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlashdagi o'rnini ilmiy asosda ochib beradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur “Yuridik javobgarlik tushunchasi, belgilari va turlari” mavzusini yoritishda huquqiy fanlarga xos bo'lgan umumilmiy va maxsus ilmiy tadqiqot metodlaridan kompleks foydalanildi. Metodologik yondashuv yuridik javobgarlik institutining nazariy asoslarini ochib berish, uning turlari va amaliy qo'llanilishini tahlil qilishga qaratilgan.

1. Umumilmiy metodlar

Tadqiqot jarayonida quyidagi umumilmiy usullardan foydalanildi:

Tahlil (analiz) – yuridik javobgarlik tushunchasi, uning belgilari va turlari alohida elementlarga ajratilib o'rganildi.

Sintez – olingan nazariy va amaliy ma'lumotlar umumlashtirilib, yaxlit ilmiy xulosalar shakllantirildi.

Taqqoslash – yuridik javobgarlikning turlari o'zaro solishtirildi va ularning farqli jihatlari aniqlashtirildi.

Induksiya va deduksiya – alohida holatlardan umumiy xulosalar chiqarish hamda umumiy qoidalardan aniq misollarni tahlil qilishda qo'llanildi.

2. Maxsus huquqiy metodlar

Huquqiy tadqiqotga xos metodlar quyidagilardan iborat:

Formal-yuridik metod – yuridik javobgarlikni belgilovchi normativ-huquqiy hujjatlar mazmuni va tuzilishi o'rganildi.

Sistemali yondashuv – yuridik javobgarlik huquq tizimining tarkibiy qismi sifatida tahlil qilindi. Tarixiy-huquqiy metod – javobgarlik institutining shakllanish va rivojlanish bosqichlari o'rganildi.

Qiyosiy-huquqiy metod – turli huquqiy tizimlarda javobgarlik turlarining qo'llanilishi solishtirildi.

3. Zamonaviy ilmiy yondashuvlar

Tadqiqotda zamonaviy yondashuvlar ham hisobga olindi:

Inson huquqlari yondashuvi – yuridik javobgarlikning shaxs huquq va erkinliklarini cheklashdagi qonuniy asoslari tahlil qilindi.

Demokratik yondashuv – javobgarlikning adolat va qonuniylik prinsiplari asosida qo'llanilishi o'rganildi. Amaliy (empirik) yondashuv – real huquqiy amaliyot va sud qarorlari asosida xulosalar chiqarildi. Shunday qilib, qo'llanilgan metodologik yondashuvlar yuridik javobgarlik institutini nazariy va amaliy jihatdan chuqur o'rganish imkonini berdi. Bu esa uning huquqiy tartibotni ta'minlashdagi o'rnini ilmiy asosda ochib berishga xizmat qiladi.

Tadqiqot jarayonida yuridik javobgarlik institutining nazariy asoslari, huquqiy tabiati hamda amaliy qo'llanilishi tizimli ravishda tahlil qilindi.

1. Nazariy-metodologik asos

Tadqiqot huquq nazariyasi, davlat va huquq nazariyasi hamda amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarga tayangan holda olib borildi. Yuridik javobgarlik huquqiy tizimning muhim

instituti sifatida o'rganilib, uning jamiyatdagi tartibni ta'minlashdagi o'rni nazariy jihatdan asoslab berildi.

2. Umumilmiy tadqiqot metodlari

Tadqiqotda quyidagi umumilmiy usullar qo'llanildi:

Analitik metod – yuridik javobgarlikning tushunchasi, belgilari va turlari alohida tahlil qilindi. Sintez metodi – olingan nazariy bilimlar umumlashtirilib, yagona ilmiy xulosa shakllantirildi. Mantiqiy metod – huquqbuzarlik va javobgarlik o'rtasidagi sabab-oqibat aloqalari o'rganildi.

Taqqoslash metodi – javobgarlikning turli shakllari (jinoyat, ma'muriy, fuqaroviy, intizomiy) o'zaro solishtirildi.

3. Maxsus huquqiy metodlar

Huquqiy tadqiqotga xos metodlar quyidagilar:

Formal-yuridik metod – normativ-huquqiy hujjatlar (kodekslar va qonunlar) tahlil qilindi.

Sistemali yondashuv – yuridik javobgarlik huquq tizimining bir butun elementi sifatida ko'rib chiqildi. Tarixiy-huquqiy metod – javobgarlik institutining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari o'rganildi. Qiyosiy-huquqiy metod – turli davlatlarning huquq tizimlarida javobgarlik institutining qo'llanilishi solishtirildi.

4. Amaliy (empirik) yondashuv

Tadqiqotda real huquqiy amaliyot, sud qarorlari va huquqni qo'llash tajribasi ham hisobga olindi. Bu yuridik javobgarlikning nazariy jihatlarini amaliyot bilan bog'lash imkonini berdi.

5. Zamonaviy ilmiy yondashuvlar

Inson huquqlari yondashuvi – javobgarlik qo'llanilishida shaxs huquqlarining himoyasi tahlil qilindi.

Demokratik yondashuv – javobgarlikning ochiqlik va adolat prinsiplari asosida amalga oshirilishi o'rganildi. Huquqiy davlat konsepsiyasi – yuridik javobgarlik qonun ustuvorligini ta'minlash vositasi sifatida baholandi. Xulosa qilib aytganda, qo'llanilgan metodologik yondashuvlar yuridik javobgarlik institutini har tomonlama – nazariy, amaliy va qiyosiy jihatdan o'rganish imkonini berdi. Bu esa uning huquqiy tizimdagi o'rni va jamiyatdagi ahamiyatini ilmiy asosda chuqur ochib beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, yuridik javobgarlik huquqiy tizimning muhim institutlaridan biri bo'lib, u jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash va huquqbuzarliklarning oldini olishga xizmat qiladi. U huquqbuzarlik sodir etilgan taqdirda davlat tomonidan vakolatli organlar orqali qo'llaniladigan majburlov choralari tizimi sifatida namoyon bo'ladi. Yuridik javobgarlikning asosiy belgilari — uning davlat majburlovi bilan bog'liqligi, faqat huquqbuzarlik natijasida yuzaga kelishi, qonuniy asosga ega bo'lishi hamda vakolatli organlar tomonidan qo'llanilishi hisoblanadi. Uning jinoyat, ma'muriy, fuqaroviy va intizomiy turlari esa turli huquqiy munosabatlarda turlicha ko'rinishda amalga oshiriladi. Shuningdek, yuridik javobgarlik nafaqat jazolash funksiyasini bajaradi, balki tarbiyaviy va ogohlantiruvchi ahamiyatga ham ega bo'lib, fuqarolarda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois u huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati rivojida muhim o'rin egallaydi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Odilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi. – Toshkent: TDYU, 2020.
2. Islomov Z.M. Huquq nazariyasi. – Toshkent, 2018.
3. Lazarev V.V. Umumiy huquq nazariyasi. – Moskva: Yurist, 2019.
4. Malko A.V. Huquq nazariyasi. – Moskva, 202Hart
5. Hart H.L.A. The Concept of Law. – Oxford University Press, 2012.